

بختیاری، شهلا، ۱۳۴۶

مفاسد خاندان پهلوی

تألیف: شهلا بختیاری

تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳.

۵۶۳ ص. (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: ۳۶۸.

اسناد: ۲۷)

[ISBN 964-419-091-2-2 ریال: ۳۵۰۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیها.

کتابنامه: ص. [۵۲۷]. ۵۲۹. همچنین به صورت زیر نویس.

۱. ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۳-۲۰۱۳۵۷. پهلوی (خاندان).

۳. ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۵۷. اسناد و مدارک.

الف. مرکز اسناد انقلاب اسلامی. ب. عنوان

۳م ۷ DSR1476/ ۹۵۵/۰۸۲

کتابخانه ملی ایران ۲۹۷۳۶-۸۴م

مفاسد خاندان پهلوی

www.ketab.ir

انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: مفاسد خاندان پهلوی

تألیف: دکتر شهلا بختیاری

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۴

شمارگان: ۳۰۰۰ قیمت: ۳۵۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹۶۴-۴۱۹-۰۹۱-۲

ISBN 964-419-091-2

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبروی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۲۰۹۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۳

www.irde.ir

نمایندگی‌های فروش در تهران:

- خ انقلاب اسلامی، خ ۱۲ فروردین، تلفن: ۶۶۲۶۰۱۲۶، پخش روایت
- پخش کوهسار: خ انقلاب اسلامی، خ اردی بهشت، تلفن: ۶۶۲۹۲۵۲۱
- خ انقلاب اسلامی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳، کتابفروشی دانشکده حقوق دانشگاه تهران
- شبکه اندیشه: م انقلاب اسلامی، ابتدای خ آزادی، تلفن: ۶۶۹۲۵۱۲۷
- خ انقلاب اسلامی، بین فرصت و راسخ، تلفن: ۸۸۸۴۵۳۸۶، کتابفروشی میزان
- مرکز صریح: خ انقلاب اسلامی، مقابل در دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۹۵۲۱۰۸
- م فردوسی، خ سپید قرنی، تلفن: ۸۸۸۹۷۸۱۴، روایت فتح
- پخش مقدار: افسریه، ۱۵ متری اول، تلفن: ۰۹۱۲۳۰۵۷۱۵
- خ شریعتی، قبل از پل سید خندان، تلفن: ۸۸۵۰۵۵۱۳، فرهنگسرای اندیشه
- کتاب ما، خ شریعتی، نرسیده به میدان قدس، تلفن: ۲۲۲۱۶۰۰۷۸
- خ پاسداران، خ زمر، تلفن: ۲۲۸۵۶۱۲۴۰۵، نشر فرهنگ و معارف اسلامی
- کتابفروشی ساندوش، خ پاسداران، بوستان دوم، تلفن: ۲۲۹۴۹۷۶۱۰۲

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۱	پیش‌گفتار
۱۲	معرفی اسناد و سابقه‌ی پژوهشی آن

بخش اول:

۱۷	مدخل پژوهشی
۱۹	فصل اول: مفاسد مالی
۱۹	زمین‌خواری؛ میراث پهلوی‌ها
۴۰	انحصارهای مالی
۴۴	بنیاد پهلوی
۵۷	برادران و خواهران شاه
۷۳	محمدرضا و مبارزه با فساد مالی
۷۶	انتقال ثروت به خارج
۷۹	معافیت از مالیات و حقوق گمرکی
۸۵	رشوه؛ شیوه‌ی مرسوم
۹۷	فصل دوم: مفاسد اخلاقی
۹۷	فساد اخلاقی
۱۰۵	قمار
۱۰۹	مصرف و قاچاق مواد مخدر
۱۱۵	شراب‌خواری

۱۱۹	فصل سوم: ریخت و پاش ها.....
۱۱۹	هدایا.....
۱۲۶	تجملات.....
۱۲۸	کاخ و قصر.....
۱۳۲	هزینه های شخصی.....
۱۳۵	جشن ها و میهمانی ها.....
۱۳۹	جشن های ۲۵۰۰ ساله.....
۱۴۳	سفرهای تفریحی و رسمی.....
۱۵۱	نتیجه.....
۱۵۳	گاه شمار.....
۱۷۵	بخش دوم: اسناد و تصاویر.....
۱۷۷	فهرست موضوعی اسناد.....
۵۲۷	فهرست منابع.....
۵۳۱	فهرست اعلام.....

مقدمه

تاریخ معاصر ایران، سرشار از حوادث و جریان‌هایی است که بررسی آن‌ها می‌تواند ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بسیاری از مسائل امروز را تبیین و تفسیر کند و چنان‌چه این بررسی در پرتو اسناد و همراه با انتشار آن‌ها باشد، البته اهمیت کار مضاعف خواهد بود.

آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی دارای بسیاری از اسناد ساواک و... می‌باشد که مربوط به شخصیت‌ها، احزاب، گروه‌ها و موضوع‌های متنوعی است و در دوره‌ی پهلوی با اهداف گوناگون تهیه و تولید شده است.

گرچه فساد مالی و اخلاقی خاندان پهلوی به خصوص پهلوی دوم بر آشنایان با تاریخ این دوره پوشیده نیست، توصیف چند و چون آن با ارایه‌ی اسناد و مدارک به پژوهش‌های علمی و تحقیقی نیاز دارد تا در پرتو آن بتوان نتایج زیانبار این فساد و سوءاستفاده‌های مالی و اخلاقی را در جامعه و فرهنگ ایران تبیین و تحلیل کند. به این منظور، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، این کار مهم را که ابعاد گوناگون مالی و اخلاقی خاندان پهلوی چون زمین‌خواری، فرار از پرداخت مالیات، انحصار اقتصادی، فساد اخلاقی، قمار، مصرف و قاچاق مواد مخدر، شراب‌خواری، تجملات، هزینه‌های هدایا و جشن‌ها و مهمانی‌ها و سفرهای تفریحی را در برمی‌گیرد، به انجام رساند.

پرواضح است که اسناد ساواک نمی‌تواند گویای همه‌ی ابعاد فساد مالی و اخلاقی خاندان پهلوی باشد و به احتمال قوی ساواک نیز محدودیت‌هایی برای انعکاس همه‌ی موارد مربوط به این امر داشته است. با این حال، از لابه‌لای همین اسناد نیز به خوبی می‌توان به عمق فساد در دربار، دستگاه و خاندان پهلوی پی برد. آمار و ارقامی که از لابه‌لای این اسناد در مورد سوءاستفاده‌های خاندان پهلوی از بیت‌المال وجود دارد، در

زمان کنونی و به‌رغم گذشت ربع قرن از پیروزی انقلاب اسلامی، ارقامی سرسام‌آور به حساب می‌آید و برای درک عمق خیانت خاندان پهلوی به کشور باید این هزینه‌ها را در زمان خود ملاحظه و بررسی کرد.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی ضمن تشکر و قدردانی از مؤلف محترم از آقای دکتر غلامرضا خواجه‌سروی معاون پژوهشی، آقایان رحیم نیکبخت معاون وقت تدوین اسناد و تاریخ شفاهی، غلامرضا خسروی مدیر بخش، علی آدمی مدیر گروه اسناد، شاهین رضایی کارشناس گروه اسناد و همکاران پرتلاش معاونت محترم انتشارات، تقدیر می‌نماید.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیش‌گفتار

بررسی ابعاد و اثرات حاکمیت خاندان پهلوی در ایران، از مباحث مورد توجه پژوهشگران تاریخ معاصر است. توصیفی دقیق از وضعیت سیاسی و بویژه وضعیت اقتصادی کشور در این دوران، نیازمند شناخت و درک عوامل و شرایط متفاوتی است که در توسعه‌ی کشور و حاکمیت بر آن نقش داشته‌اند. اصولاً سوءاستفاده از قدرت و موقعیت، زمینه‌های ناامنی در جوامع را فراهم می‌کند و سبب مخاطره‌آمیز شدن جو برای سرمایه‌گذاری شده، به انحصار و برتری یافتن گروهی بر تمامی جامعه منجر می‌شود.

در مورد فساد مالی تغییرهای گوناگونی وجود دارد. «یک تعریف عمومی از آن، استفاده از منصب دولتی برای منفعت شخصی است»^(۱) که به طور اخص بر رشوه‌گیری و اخاذی دلالت دارد. از سوی دیگر، انواع تخلف‌ها چون کلاهبرداری، اختلاس، استفاده از دارایی‌های دولتی برای منفعت شخصی و حیف و میل کردن وجوه دولتی که سیاست‌مداران و مسئولان عالی‌رتبه انجام می‌دهند، نیز در این تعریف می‌گنجد. اگر فساد مالی ناچیز باشد، شناسایی و مجازات آن نسبتاً ساده خواهد بود، اما در صورت نهادینه شدن آن؛ احتمال تشخیص، شناسایی و مجازات کاهش می‌یابد و انگیزه‌های افزایش فساد در آینده به وجود می‌آید.^(۲) هلیدی، دو نوع فساد در دستگاه حکومتی پهلوی برمی‌شمارد: اختصاص پول و تسهیلات دولتی به خود و شراکت با اشخاص ثالث در معاملات دولتی و اخاذی و رشوه‌گیری‌های فراوان که فرصت طلایی پول‌اندوزی در

۱. کافمن، گری و دانیال، *فساد مالی و توسعه*، ترجمه‌ی محمدحسین احسان‌فر، تازه‌های اقتصادی، شماره‌ی

۷۶، اسفند ۱۳۷۸، ص ۷۸

۲. پیشین، صص ۷۸-۷۹

اختیار خویشان شاه قرار می داد.^(۱)

موضوع فساد در میان هیچ ملتی پذیرفته نیست و در سطح بالای جامعه، یکی از نشانه‌های نبود مشروعیت به حساب می‌آید. اغلب، سقوط رژیم‌های سیاسی با نوعی فساد عمومی همراه است و محققان بر سقوط سلطنت پهلوی در ایران به مصداق سخن فوق اعتقاد دارند.^(۲) اگر با تحقیقی علمی بتوان اثرات سوء استفاده‌های خاندان پهلوی را به طور مستند به جامعه عرضه کرد، می‌توان ریشه‌های از دست رفتن مقبولیت آنان در نزد مردم را دریافت.

این نوشتار در صدد بررسی سوء استفاده‌هایی است که در بخش‌های اقتصادی و مالی از طریق خاندان پهلوی انجام شد و در روند اقتصاد تأثیر گذاشت. تخلفات اخلاقی که از نظر دین، عرف و سنت جامعه پذیرفته شده نبود و پاسخ و توجیهی برای آن وجود ندارد نیز مورد توجه خواهد بود. بررسی اقدامات هر یک از اعضای این خاندان برای تسلط بیش‌تر بر اغلب موقعیت‌های اقتصادی-تجاری، از اهداف این پژوهش است. کوشش شده است که از خلال اسناد، تصویری از تلاش خاندان پهلوی در اختصاص منافع کشور به خود و نوع رفتارها و برخوردهای اخلاقی آنان ارائه شود.

معرفی اسناد و سابقه‌ی پژوهشی آن

نگاهی به اسناد نشان می‌دهد که سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) در رژیم پهلوی، جایگاه خاصی برای سوء استفاده‌های اعضای خاندان سلطنت در سابقه‌ی حفاظتی آنان باز نکرده بود؛ اما در اسناد پراکنده می‌توان به سوء استفاده‌ها یا مسائل اخلاقی آنان برخورد. ساواک و ستاد بزرگ ارتشداران، در زمینه‌ی زمین‌داری، اطلاعاتی رد و بدل می‌کردند. نظارت بر املاک سلطنتی تا مدت‌ها بر عهده‌ی ساواک بود و میان شعبه‌های شهرستان‌ها با شعبه‌ی مرکز و ریاست ساواک؛ اطلاعات و دستورهای

۱. فرد هلبدی، دیکتاتوری و توسعه‌ی سرمایه‌داری در ایران، ترجمه‌ی فضل‌الله نیک‌آیین، امیرکبیر، تهران

۱۳۵۸، ص ۶۵

۲. گزیده مقالات سیاسی-امنیتی، ترجمه‌ی مؤسسه‌ی پژوهش‌های اجتماعی، انتشارات پینش، بی‌جا ۱۳۷۵،

ج ۲، ص ۲۷۷

درباره‌ی نحوه‌ی توجه به این مسائل مبادله می‌شد. اسنادی مربوط به بهره‌برداری از زمین‌ها یا ترفندهایی برای افزودن بر وسعت آن‌ها از سوی خاندان پهلوی و بنیاد پهلوی در دست مانده است.

موضوعات دیگر مورد توجه ساواک که اطلاعات و اسناد آن در مجموعه‌ی حاضر آمده، مربوط به «دربار شاهنشاهی» است. اطلاعات مربوط به افراد خاندان سلطنتی، اقدامات و رفتار آنان اغلب از سوی «مأمور ویژه» گزارش می‌شد. بر روی این اسناد، مهر «محرمانه» دیده می‌شود که درجه‌بندی حفاظتی آن‌ها را مشخص می‌کند و هیچ دستور یا پارافی در پی‌گیری مفاد متن سند دیده نمی‌شود. بیش‌تر اوقات، این اسناد بایگانی می‌شدند؛ ولی مسائل مربوط به مواد مخدر با درجه‌ی «خیلی محرمانه» همراه گزارش‌های ویژه برای ریاست ساواک و حتی نخست‌وزیر فرستاده می‌شد و مورد توجه قرار می‌گرفت.

اخبار هر یک از اعضای خاندان پهلوی، در پرونده‌هایی از شهربانی کشور از طریق مأموران ویژه به ریاست ساواک می‌رسید که نشان‌دهنده‌ی کنترل آن‌ها در مواقعی بود که خود شاه دستور می‌داد. حسین فردوست هم که از افراد مورد اعتماد شاه بود، در گزارش‌های خود به طور مستقیم شاه را خطاب قرار می‌داد و گاه به مسائل خاندان پهلوی اشاره‌ی مستقیم کرد. پس اسناد موجود در این مجموعه، حاصل تلاش و کنکاش گسترده‌ای است که از خلال پرونده‌های بسیار پراکنده‌ی افراد این خاندان و مسائل مرتبط به امور اخلاقی و اقتصادی آنان استخراج شده است.

در استفاده از اسناد ساواک نباید از رعایت احتیاط غافل بود؛ اما در بسیاری از موارد، اسنادی که در این مجموعه آمده یا به آن‌ها ارجاع داده شده است، حاوی کسب تکلیف برای عمل یا رساندن خبری برای صدور دستور اجرایی آن است که می‌تواند درصد اطمینان به صحت وقایع را بالا ببرد.

در آماده کردن اسناد برای چاپ، سندهای مرتبط به موضوع گزینش شد و بر اساس موضوع و سیر تاریخی مرتب گردید و پس از آن، اقداماتی برای ویرایش و ایضاح متن - البته با شرط رعایت امانت و جرح و تعدیل نکردن سند و اجتناب از افزودن و کاستن بر سند - انجام شد. مواردی در سند که احتیاج به توضیح داشت، به پاورقی منتقل شد و آن

توضیحات در پاورقی آمد و کلمات به هم چسبیده‌ای که املای فارسی آن‌ها دو لفظ جدا از هم به شمار می‌آید، از هم جدا شد و علایم و نکات دستوری رعایت گردید. با این حال، هر عبارت اضافی روشن‌کننده، داخل قلاب قرار گرفت تا از متن اصلی مشخص و مجزا باشد.

پیش از این اشاره شد که حاکمیت خاندان پهلوی و تبعات این حاکمیت، مورد توجه مورخان و محققان بسیاری است. علاوه بر نوشته‌هایی که گروه‌های وابسته از جمله اعضای خاندان سلطنت مانند اشرف پهلوی یا نزدیکان درباری آن‌ها نگاشته‌اند که اغلب دارای دیدگاه «خود تبری» است، کتاب‌هایی نیز به دست نزدیکان خاندان سلطنت یا مردان سیاست زمان آنان مانند فردوست نوشته شده است که به روشن شدن نقش خاندان پهلوی در بسیاری از قضایا کمک می‌کند. کتاب‌های خاطرات مانند خاطرات علم، انصاری، پرویز راجی و دیگران که از خاندان سلطنت نبودند، اما با دربار ارتباط نزدیک داشتند، ضمن نقل وقایع به شکل خاطره، به مسائل مورد توجه این نوشتار اشاره دارند و البته در استفاده از این نوشته‌ها همیشه باید جانب احتیاط را با توجه به دیدگاه نویسنده‌ی کتاب رعایت کرد؛ زیرا چنین کسانی می‌کوشند خود را از هر خطایی تبرئه کنند.

علاوه بر موارد پیش گفته، در سال‌های نخست پیروزی انقلاب اسلامی، اسناد پراکنده‌ای به همت وزارت اطلاعات چاپ شد. امروزه مراکز متعددی به پژوهش‌های اسنادی در مورد خاندان پهلوی پرداخته‌اند. مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران، با انتشار کتاب دو جلدی «پهلوی‌ها»، بسیاری از اسناد مرتبط به این خاندان را به چاپ رسانده که به مسائل مالی و دست یافتن آنان به قدرت اشاره دارد. با وجود این هنوز اقدامی در نحوه‌ی استفاده از اسناد خاندان سلطنت بویژه از بعد مسائل سیاسی صورت نگرفته است. در نوشته‌های تحقیقاتی نیز که نویسندگان آن‌ها به دنبال اثبات یا رد فرضیه‌ی خود هستند، عموماً اثری از اسناد خاندان پهلوی در تجزیه و تحلیل‌های علمی-تحقیقی دیده نمی‌شود.

این نوشتار در چند بخش طراحی شده است. فصل نخست، ضمن بیان سوءاستفاده‌های مالی به علاقه‌ی خاندان پهلوی به زمین اشاره دارد که در قالب غصب و

تصاحب زمین‌ها و معاملات ملکی بررسی می‌شود. تلاش این خاندان برای تسلط بیشتر بر مسائل مالی جامعه که منجر به انحصار اقتصادی و مالی می‌شد، و راه‌های فرار از مالیات و ترفندهای این خاندان در رهایی از پرداخت مالیات، از طریق اطلاعات منابع و اسناد مورد توجه قرار گرفته است. فصل دوم، به مفاسد اخلاقی از قبیل: قمار، شراب‌خواری، انحطاط اخلاقی و مواد مخدر و قاچاق می‌پردازد. در فصل سوم هم از ریخت و پاش‌های اقتصادی و مسائلی از قبیل هدایا، تجملات، جشن‌ها، تحمیل هزینه‌های شخصی و مسافرتی بر منابع دولتی سخن به میان می‌آید.